

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6, 106 74 Αθήνα

T: 2107233221-2, W: www.nchr.gr, E: info@nchr.gr

Η ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Κύριο Νικόλαο Παναγιωτόπουλο
Υπουργό Εθνικής Άμυνας

Αθήνα, 9 Ιανουαρίου 2023
Α.Π. 12

Αξιότιμε Κύριε Υπουργέ,

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), εθνικός θεσμός για τα δικαιώματα του ανθρώπου και ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι, σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο, το κατ' εξοχήν αρμόδιο όργανο για την παροχή γνωμοδοτήσεων επί προωθούμενων μεταρρυθμίσεων εθνικής νομοθεσίας που άπτονται ζητημάτων προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή/και με αντίκτυπο σε αυτά.

Στις 15.12.2022 τέθηκε προς δημόσια διαβούλευση το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου σας «**Μέριμνα υπέρ του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων, εξορθολογισμός της νομοθεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων, οργάνωση της Εθνοφυλακής και άλλες διατάξεις**». Η Εθνική Επιτροπή πληροφορήθηκε για την εν λόγω νομοθετική πρωτοβουλία από τον ιστότοπο open gov. Επισημαίνεται ότι βάσει του καταστατικού σκοπού της, σχετικών συστάσεων διεθνών οργανισμών¹ καθώς και όσων προβλέπει το Εγχειρίδιο Ανάλυσης Συνεπειών Ρύθμισης² για την νομοπαρασκευαστική διαδικασία, οι εθνικές αρχές οφείλουν να ζητούν τη γνωμοδότηση της ΕΕΔΑ πριν τη νομοθετική ή άλλη ρύθμιση ζητημάτων που άπτονται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μάλιστα η Εθνική Επιτροπή έχει επιδείξει διαρκές ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της ελευθερίας συνείδησης, έχοντας ειδικότερα ασχοληθεί επανειλημμένως με ζητήματα που προκύπτουν από την εκπλήρωση εναλλακτικής υπηρεσίας και την προστασία των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης.³ Είναι επομένως απορίας άξιο γιατί το Υπουργείο σας δεν αναζήτησε, ως οφείλε, την συνδρομή της ΕΕΔΑ κατά την επεξεργασία του νομοσχεδίου και ελπίζουμε ότι θα το πράττει εφεξής.

Επί του προωθούμενου Σχεδίου Νόμου, με το άρθρο 62 «Σύνθεση επιτροπής εξέτασης αιτημάτων αντιρρησιών συνείδησης – Τροποποίηση άρθρου 62 ν. 3421/2005» τροποποιείται η νομοθεσία ως προς τη σύνθεση των μελών της ειδικής πενταμελούς επιτροπής με τη μείωση του αριθμού των καθηγητών των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων από τρεις σε δύο και την αύξηση των αξιωματικών από ένα σε δύο.

Η τροποποίηση αυτή συνιστά σοβαρή νομοθετική οπισθοδρόμηση όσον αφορά τα ζητήματα των αντιρρησιών συνείδησης. Όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου «Με την προτεινόμενη ρύθμιση, η επιτροπή επανέρχεται στη σύνθεση που είχε πριν από την τροποποίηση της με την παρ. 2 του άρθρου 23 του ν. 4609/2019». Η τροποποίηση αυτή είχε εισαχθεί ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, της καταδίκης της Ελλάδας από το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του**

¹ Σύσταση [CM/Rec\(2021\)1](#) της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την ανάπτυξη και ενίσχυση αποτελεσματικών, πλουραλιστικών και ανεξάρτητων εθνικών θεσμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 31 Μαρτίου 2021 (Παράρτημα ΙΙ, παρ. 8).

² Σύμφωνα με το Εγχειρίδιο, η ολοκληρωμένη εκτίμηση των συνεπειών μιας ρύθμισης προϋποθέτει την προηγούμενη γνωμοδότηση υπηρεσιών ή Αρχών με εξειδίκευση στο συγκεκριμένο αντικείμενο της προτεινόμενης ρύθμισης - η ΕΕΔΑ αναφέρεται ρητώς ως παράδειγμα τέτοιας αρχής.

³ Βλ. μεταξύ άλλων ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (2017), σελ. 8, ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016), σελ. 5, παρ. 4, ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), (2013), σελ. 56 και ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής- κοινωνικής υπηρεσίας (2001), παρ. 7.

Ανθρώπου στην υπόθεση *Παπαβασιλάκης κατά Ελλάδας*, αλλά και της απόφασης 1318/2017 του **Συμβουλίου της Επικρατείας** (ΣτΕ), πράγμα που ανέφερε ρητώς και η αιτιολογική έκθεση του τότε νομοσχεδίου.⁴ Όπως είναι ευνόητο με τη νέα ρύθμιση ελλοχεύει καταρχάς ο κίνδυνος να οδηγηθεί η χώρα μας σε νέες καταδίκες από τα διεθνή δικαστήρια και όργανα ελέγχου τα οποία θα επιφέρουν οικονομική επιβάρυνση του Δημοσίου, καθώς η Ελλάδα θα κληθεί να καταβάλει αποζημιώσεις (βλ. ομοίως στις υποθέσεις [Παπαβασιλάκη](#), [Πετρομελίδη](#), και παλαιότερα στην υπόθεση *Θλιμμένου κ.α.*). Και τούτο διότι με την επαναφορά της σύνθεσης που είχε η ειδική επιτροπή πριν από την τροποποίηση της με την παρ. 2 και 3 του άρθρου 23 του ν. 4609/2019, δημιουργείται το ενδεχόμενο να υπάρχουν συνεδριάσεις αυτής με πλειοψηφία στρατιωτικών, σε περίπτωση απουσίας δύο πολιτικών μελών (π.χ. των δύο καθηγητών Α.Ε.Ι.), όπως είχε ακριβώς συμβεί στην υπόθεση Παπαβασιλάκη, ή συνεδριάσεων με ίσο αριθμό πολιτικών και στρατιωτικών μελών, σε περίπτωση απουσίας ενός μέλους, όπως είχε συμβεί στην υπόθεση που αποτέλεσε αντικείμενο της απόφασης ΣτΕ 1318/2017: προκύπτει επομένως ευθεία αντίθεση προς αυτές τις συγκεκριμένες αποφάσεις των δύο δικαστηρίων και έτσι **είναι απολύτως βέβαιη η εκ νέου καταδίκη της Ελλάδος** από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ή η ακύρωση σχετικής απόφασης από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Η ΕΕΔΑ είχε καταρχήν αποτιμήσει θετικά τη ρύθμιση του ν. 4609/2019,⁵ επισημαίνοντας όμως ότι η σχετική ρύθμιση εξακολουθούσε να μη συμμορφώνεται πλήρως με τις συστάσεις των αρμόδιων ελεγκτικών οργάνων του **Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών** και του **Συμβουλίου της Ευρώπης**. Ειδικότερα, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έχει επανειλημμένα καλέσει τις ελληνικές Αρχές να θέσουν την εξέταση των αιτήσεων των αντιρρησιών υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών Αρχών.⁶ Ομοίως, ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης έχει προβεί σε σχετικές συστάσεις προς το ελληνικό κράτος.⁷ Σε περιφερειακό επίπεδο, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει ζητήσει ήδη από το 2002 «την μεταφορά των αρμοδιοτήτων για τη χορήγηση καθεστώτος αντιρρησία συνείδησης από το Υπουργείο Άμυνας σε ένα ανεξάρτητο πολιτικό τμήμα».⁸

Άλλοι φορείς οι οποίοι στηλίτευσαν ειδικά τη ρύθμιση του ν. 4609/2019 είναι το Γραφείο του **Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα** και ο **Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης**. Το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή είχε δηλώσει ρητά για το νομοσχέδιο (μετέπειτα ν.4609/2019) ότι «παραμένει προβληματικό, με δεδομένο ότι, παρά την νέα σύνθεση της πενταμελούς ειδικής επιτροπής με την συμμετοχή μόνο ενός στρατιωτικού αξιωματικού (αντί για δύο), η αξιολόγηση των αιτήσεων για καθεστώς αντιρρησία συνείδησης ακόμα δεν βρίσκεται υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών αρχών».⁹ Τον Ιούλιο 2019, ο Ειδικός Εισηγητής αναφέρθηκε στον «πρόσφατα υιοθετημένο νόμο (4609/2019), ο οποίος δυστυχώς αποτυγχάνει να αναγνωρίσει το καθεστώς των αντιρρησιών συνείδησης στην στρατιωτική θητεία σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Ο Εισηγητής επεσήμανε επίσης ότι: «Η διαδικασία αξιολόγησης παραμένει

⁴ Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις», σελ. 22-23.

⁵ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) επί των άρθρων 18, 21 και 22 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας "Ρυθμίσεις Μέριμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις", 19 Μαρτίου 2019, σελ. 6.

⁶ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, 3.12.2015, [CCPR/C/GRC/CO/2](#), παράγραφοι 37-38.

UN Human Rights Committee, Concluding observations on the initial report of Greece, [CCPR/CO/83/GRC](#), 25.4.2005, παρ. 15.

⁷ UN Economic and Social Council, Commission on human rights, Civil and political rights, including the question of religious intolerance, Addendum, Summary of cases transmitted to Governments and replies received, ([E/CN.4/2006/5/Add.1](#)), 27.3.2006, παρ. 139.

UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, [Communication GRC 3/2016](#), 31.10.2016.

⁸ Council of Europe, Office of the Commissioner for Human Rights, Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to the Hellenic Republic, 2-5.6.2002, [CommDH\(2002\)5](#), παρ. 18.

⁹ OHCHR, Approaches and challenges with regard to application procedures for obtaining the status of conscientious objector to military service in accordance with human rights standards, A/HRC/41/23, 24.5.2019, παρ. 41. Διαθέσιμο στο: <https://undocs.org/A/HRC/41/23>

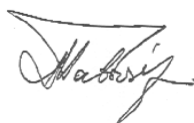
αμετάβλητη» και αναφέρθηκε στις συστάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, επισημαίνοντας ότι «η αξιολόγηση των αιτήσεων για καθεστώς αντιρρησία συνείδησης θα πρέπει να υπάγεται στην δικαιοδοσία πολιτικών αρχών». ¹⁰

Η ΕΕΔΑ σε νεότερα κείμενά της ενώπιον διεθνών οργάνων επανήλθε στην **πάγια σύστασή της να είναι η αρμόδια Αρχή για την αναγνώριση ενός προσώπου ως αντιρρησία συνείδησης ανεξάρτητη και να μην περιλαμβάνει μέλη της στρατιωτικής διοίκησης**.¹¹ Ωστόσο, αντί η νομοθεσία να τροποποιηθεί προς συμμόρφωση με τις συστάσεις των αρμόδιων ελεγκτικών οργάνων του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης, προτείνεται η τροποποίηση προς την αντίθετη ακριβώς κατεύθυνση.

Κατόπιν των προαναφερθέντων η ΕΕΔΑ σας καλεί να αντικαταστήσετε τη διάταξη του άρθρου 62 του το προς ψήφιση νομοσχεδίου με ρύθμιση η οποία θα διασφαλίζει ότι η αρμόδια Αρχή για την αναγνώριση ενός προσώπου ως αντιρρησία συνείδησης θα είναι ανεξάρτητη και δεν θα περιλαμβάνει μέλη της στρατιωτικής διοίκησης, σε κάθε δε περίπτωση να απαλείψετε την εν λόγω διάταξη από το εν λόγω νομοσχέδιο.

Με τιμή

Η Πρόεδρος

Καθηγήτρια Μαρία Γαβουνέλη

¹⁰ UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Communication [GRC 3/2019](#), 11.7.2019.

¹¹ ΕΕΔΑ, [Κείμενο Παρατηρήσεων](#) (στα αγγλικά) το οποίο υποβλήθηκε ενόψει της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης (Universal Periodic Review, UPR) του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, για την Ελλάδα, Μάρτιος 2021, παρ. 19. ΕΕΔΑ, [Συνεισφορά της ΕΕΔΑ](#) (στα αγγλικά) στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ για τη διαδικασία κατάρτισης καταλόγου θεμάτων ενόψει της εξέτασης της χώρας (adoption of List of Issues prior to Reporting, LoIPR), Σεπτέμβριος 2021, παρ. 90. ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα της ΕΕΔΑ](#) (στα αγγλικά) στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2022 της Ύπατης Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για το δικαίωμα της αντίρρησης συνείδησης, 21.3.2022, σελ. 13-14.